

HET SARSVEN TE NEDERWEERT I.

M. F. Mörzer Bruijns en E. E. van der Voo

(R.I.V.O.N. Mededeling nr. 105).

Inleiding. Het Sarsven te Nederweert is vanwege zijn plantengroei één van de meest interessante vennen van Nederland. Het is daarom een gelukkige omstandigheid dat het als eigendom van de stichting „Het Limburgsch Landschap” wordt beheerd in overeenstemming met deze betekenis. Een korte beschrijving van ligging aard en ontwikkeling moge iets van de voorgeschiedenis en van de tegenwoordige toestand vastleggen.

Het Sarsven is gelegen in de Gemeente Nederweert ten zuidoosten van het dorp Nederweert, ten oosten van de weg die van Nederweert over het gehuchtje Eind verloopt naar Leveroy en Heythuysen. Het ven, dat met zijn moerassige oeverlanden een oppervlakte beslaat van ongeveer 15 ha, is nauw verbonden met het bijna vijf keer zo grote moerasveen van de „Banen” en vormt daarmee in feite één geheel.

Geologische gesteldheid.

Sarsven en Banen vormen een holocene moerasveencomplex, dat is ontstaan in één van de vele laagten in de fijne tot middelkorrelige zandafzettingen van het middenterras van de Maas. Ook verschillende andere moerasveenvormingen uit deze omgeving zijn of waren bekend vanwege hun schoonheid en hun bijzondere planten- en dierenwereld. De Zoom, het Kruis, de Grote en de Kleine Moes en de Roevender Peel zijn voorbeelden daarvan. Verscheiden venen zijn al ontgonnen. De plaatselijk laaggelegen graslanden herinneren daar nog aan de oorspronkelijke toestand. De ontginning was veelal niet moeilijk, aangezien de dikte van het veen zelden meer was dan één meter. De geringe diepte van het veen is ook de reden, dat de minerale zandbodem in de enkele nog bestaande venen en vennen relatief dicht aan de oppervlakte is gelegen. De levensgemeenschappen, die zich in deze ondiepe venen hebben ontwikkeld zijn daardoor anders van aard dan die van de dikere hoogveenpakketten van de grote peelgebieden. Deze omstandigheid maakt een ven als het Sarsven juist in biologisch opzicht zo waardevol.

De middenterraszanden van de Maas zijn voedselarm van aard. Zoals elders in Nederland

zijn deze lichte zanden in vroeger eeuwen althans ten dele in verstuiwing gegaan. De stuifduincomplexen, die overal op het middenterras van Oostelijk Brabant en in midden Limburg aanwezig zijn, getuigen daarvan. Deze verstuiwingen hebben volgens de geologen wel in belangrijke mate bijgedragen tot de huidige vorm van de tegenwoordige vennen en veentjes, maar zij zijn niet de oorzaak van hun ontstaan (Faber 1948). Men neemt namelijk aan, dat deze Oostbrabantse en Limburgse vencomplexen overblijfsels zijn van oude dalen van de Maas.

De vegetatie vroeger.

Op de voedselarme zandgronden hebben zich de plantengezelschappen ontwikkeld, die op dergelijke gronden thuis behoren. Heide-stuifzandvegetaties en licht eikenbos hebben het middenterras over enorme oppervlakten bedekt. De veenvegetaties van de vennen, de grote hoogveencomplexen en de broeklanden van de grotere beekdalen vormden waarschijnlijk de enige afwisseling.

De stafkaart van 1860 (Zie fig. 1) laat zien, dat het Sarsven en de Banen toentertijd nog geheel in de uitgestrekte heidevelden gelegen waren. De plantengroei van het Sarsven zal geweest zijn zoals die nu nog is bij nog ongerepte Brabantse heidevennen b.v. die van de Campinase heide bij Boxtel. Het Sarsven was waarschijnlijk een open ven, omgeven door veenmos, gagel en pijpestro-begroeiingen, zonder rietgroei en struikgewas. Het ven zelf zal vegetaties hebben gehad, kenmerkend voor niet diep, voedselarm water: Veenmossen (*Sphagnum* sp.), veenpluis (*Eriophorum angustifolium*), snavelzegge (*Carex rostrata*), waterlobelia (*Lobelia dortmanna*), waterlelie (*Nymphaea alba*) en andere waterplanten van het oeverkruidverbond (Littorellion uniflorae) hebben vermoedelijk het aspect bepaald. (vgl. Westhoff c.a. 1946). De tegenwoordige plantengroei herinnert nog aan deze toestand, al is het aspect van het geheel sterk veranderd door het op de voorgrond treden van rietland en broekbos. Het is trouwens niet geheel onmogelijk dat de vegetatie aan de oostzijde van het Sarsven al langer anders is geweest

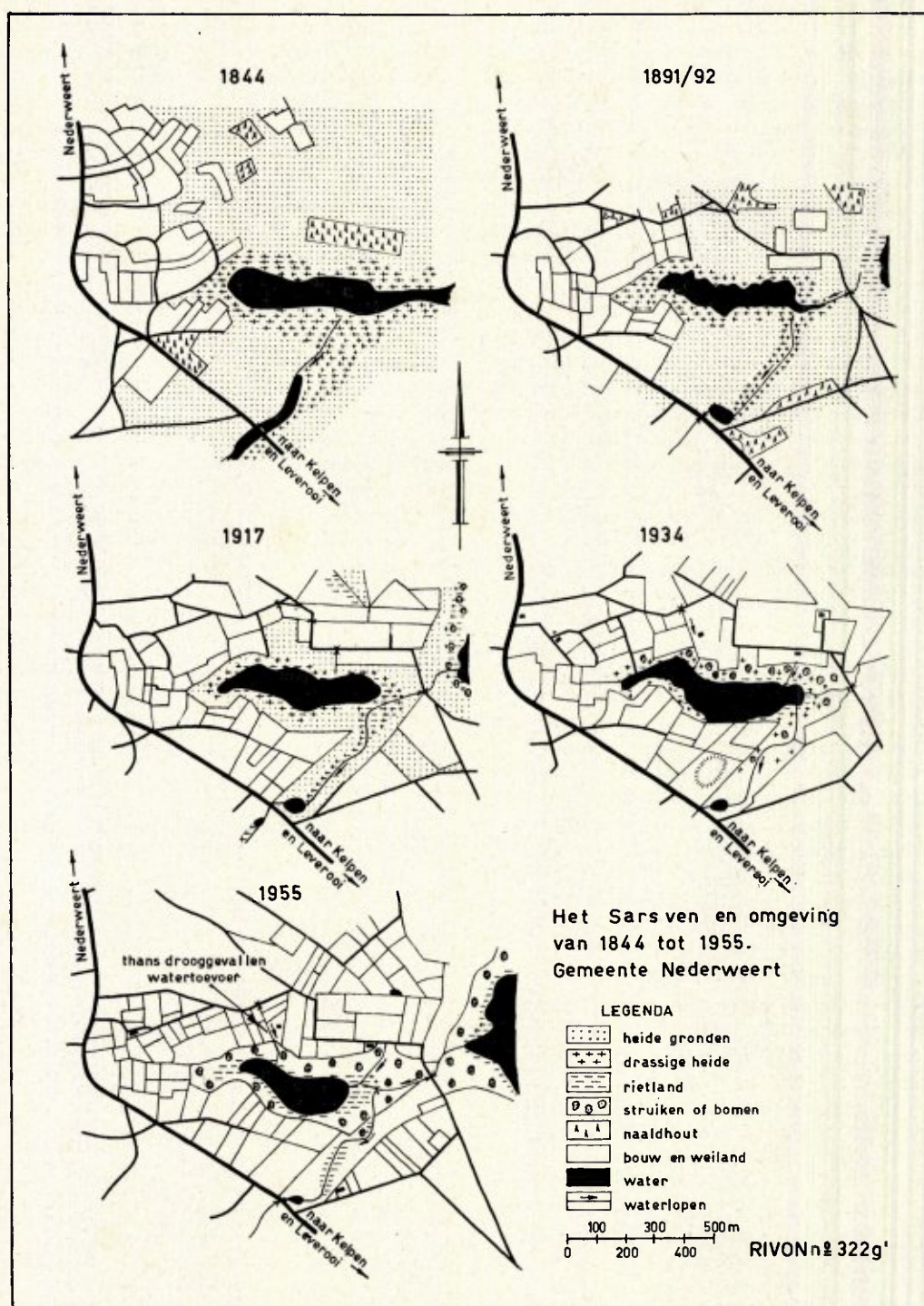

Fig. 1.

dan die van een oligotroof heideven. De afwatering van de hoge gronden om Nederweert verliep namelijk oorspronkelijk door de laagte, Braakpeel genaamd, naar de Banen en vandaar langs de oostkant van het Sarsven in Z.W.-richting door de Kelperbeek naar de Roeverdreef en Kootspeel, daarna naar de zuidelijker gelegen Tengelrooysebeek. Hoewel het van de hoge delen van het middenterras om Nederweert afstromende water niet veel voedselrijker kan zijn geweest, dan dat van de vennen zelf, is het niet uitgesloten, dat de beekbegeleidende vegetaties toch een enigszins mesotroof karakter hadden. Er moet dan enige gelijkenis zijn geweest met de broeklandvegetaties met riet en wilgen, die thans, dank zij het voedselrijker worden in de laatste veertig jaar, het Sarsven overal omgeven.

Verandering van de omgeving.

De veranderingen in de omgeving van het Sarsven zijn de laatste eeuw zeer ingrijpend geweest. Zij hebben geleidelijk plaats gevonden. (Zie fig. 1). De grootste invloed hebben gehad de toeneming van de voedselrijkdom van het water en de verlaging van de waterstanden. De toeneming van de voedselrijkdom ging gelijk op met het voortschrijden van de ontginningen in de omgeving. Honderd jaar geleden waren er wel enige kleine ontginningen oostelijk van het Sarsven en de Banen, maar deze waren niet zodanig dat zij veel invloed kunnen hebben gehad. De stafkaart van 1890 (blad nr. 738, 1 : 25000) laat zien, dat sedert 1860 de hoge gronden ten oosten van het Sarsven geheel tot akkerland waren omgezet.

Die gronden zijn gelegen op 30—34 m + NAP. De lage heide, die het westelijk deel van het Sarsven omsloot en ongeveer een meter lager gelegen was, is in 1890 tot grasland ontgonnen. Het oostelijk deel van het ven, ongeveer tweederde van de omtrek, was toen nog ongerept en werd omgeven door onaangetaste heide. De Banen lagen nog geheel in een ongerept heidelandschap. In 1917 was de toestand alweer sterk gewijzigd (kaartblad 738 — uitgave 1917). Er was nog op drie plaatsen heide langs het Sarsven te vinden, maar in totaal slechts over een afstand van enige honderden meters. De rest was ontgonnen, niet slechts langs de oevers van het Sarsven, maar ook in de bredere omgeving.

De ontginningen hadden in 1917 ook de westoever van de Banen reeds bereikt. De uitgave van het kaartblad 738 in 1934 laat de volgende fase zien. Het Sarsven moet omstreeks 1930 geheel door de ontginningen zijn ingesloten en de Banen bijna geheel. Heden ten dage is de laatste heide in de naaste omgeving dan ook verdwenen. Alleen de vennen zelf zijn als moerasveencomplexen nog intact, al is het dan niet in hun oorspronkelijke toestand.

Al die jaren door ontvingen zij het ontginningwater en daarmee extra voedingsstoffen. De toevoer van deze laatste moet vooral zijn toegenomen, nadat de toepassing van kunstmeststoffen de ontginning van de heidevelden rendabeler maakte, dus in de laatste 30 à 40 jaar. Dit is in overeenstemming met de stafkaartgegevens en wat meer zegt met de persoonlijke ervaringen van enkele oudere omwonenden van het Sarsven. Het riet (*Phragmites communis*), een betrouwbare aanwijzer voor de eutrophiering van voedselarm water, trad 30 à 35 jaar voor het eerst in het Sarsven op. Het heeft zich sedert dien sterk uitgebreid en omgeeft thans het ven met een brede zoom. Het is zelfs in de laatste drie jaar tot in het centrum doorgedrongen. (Zie fig. 2). Na het riet kwamen andere planten van het voedselrijkere milieu en de laatste jaren ook een sterke houtopslag.

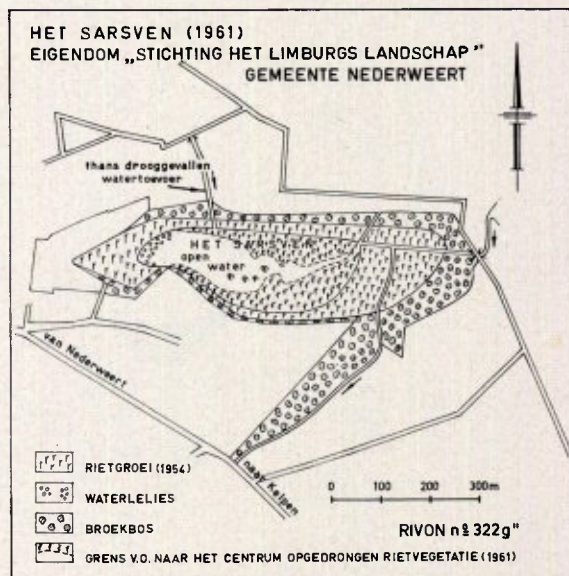

Fig. 2.

Waterstaatkundige veranderingen.

De houtopslag is vooral toegenomen als gevolg van veranderingen in de waterhuishouding van het Sarsven en omgeving. Het peil, in ieder geval het zomerpeil, is de laatste jaren tenminste 30 cm gedaald. De oorzaak daarvan moet worden gezocht in de water-onttrekkende werking van een enkele jaren geleden gegraven zijtak van de Vissensteertbeek. Deze wateronttrekkende werking werd weliswaar tegengegaan door een kade, maar deze was niet voldoende waterkerend. Bovendien heeft sedert 1954 de ontwatering van het Sarsven niet meer uitsluitend plaats via de Roevender Peel, maar ook officieel via de Banen naar de reeds genoemde tak van de Vissensteertbeek. Deze beek behoort in feite tot een ander stroomgebied met een veel lager peil. Het peil van het Sarsven is door dit alles blijvend gezakt en het gevaar is groot dat een nog sterker peilverlaging het gevolg zal zijn. Reeds nu komen de hoge winterwaterstanden van vroeger niet meer voor. Dit is evenwel minder ingrijpend dan de verlaging van het gemiddelde zomerpeil. De ontwikkeling van de plantengroei is nu reeds een weerspiegeling van dit ingrijpen. Er kan daaruit zelfs worden afgeleid wat de gevolgen van verdere grondwaterdaling zouden zijn.

BOEKBESPREKING

Die Wüsten der Erde und ihre Erforschung door A. Gabriel. VIII, 167 bladz. met 34 afb. en 5 kaarten. Verständliche Wissenschaft, Naturwissens. Abt. Band 76. Springer-Verlag 1961, Berlin, Göttingen, Heidelberg. Prijs in linnen band DM 8,80.

Sinds 1900 zijn er veel artikelen en boeken verschenen over woestijnen, maar een samenvattende bespreking van alle woestijnen bezaten wij nog niet. Daarom is dit boekje zeer welkom.

Het eerste hoofdstuk — over het wezen en de grenzen van de woestijn — is zeer interessant, omdat het begrip woestijn van uit verschillend oogpunt wordt besproken. In alle geval is de droogte de beslissende factor. De woestijn is een klimatologische facies der aarde, bepaald door haar relatief geringe vochtigheid. Het gevolg van droogte over grote uitgestrektheden is het ontstaan van afvloeiloze gebieden.

Een belangrijke factor voor het ontstaan der woestijnen zijn de werkingen der atmosfeer (tweede hoofdstuk). Nadat in verschillende hoofdstukken alle mogelijke aspecten belicht zijn, die met de woestijn samenhangen — ook de mens en de woestijn is niet ver-

geten —, komt de schrijver tenslotte tot de bespreking van de woestijnen der gehele wereld. Dat is zeker niet het minst interessante en leerzame hoofdstuk. De schrijver begint haast vanzelfsprekend met de Sahara, waaraan wij hier het eerst denken, als men over woestijnen spreekt, en waarvan nog vele mensen menen, dat het één grote zandwoestijn is, terwijl dat slechts voor een derde waar is. Het geheel — de woestijnen der aarde — is zelfs een boeiend verhaal.

Wat is de toekomst der woestijnen? In het verleden heeft de woestijn de mens kultuurgebied ontnomen. Zal de mens in staat zijn de woestijnen te herscheppen in een vruchtbaar land? Deze vraag, terecht gesteld in verband met de toename van de bevolking, en andere daarmee samenhangende zaken worden in het laatste hoofdstuk besproken.

Dit boekje is ongetwijfeld een belangrijke aanwinst in de bekende serie van Springer. Het is prettig geschreven en goed geïllustreerd. Als toegift krijgen wij nog een vijftal kaarten.

K.

Wij hielden met de wolven in Alaska door L. Crisler. Uitg. Ploegsma, Amsterdam 1961. Prijs geb. f 11,50.

Dit boek is een vertaling van „Arctic Wild“, dat in 1958 bij Harpen & Brothhers te New York verschenen is.

De schrijfster, Lois Crisler en haar man Herb leefden gedurende anderhalf jaar in Alaska, binnen de poolcirkel. Zij filmde voor een der grootste filmaatschappijen van Hollywood. Herb heeft gefilmd. Aan een goede filmoperator ontgaat niets. Elke avond besprak hij met zijn vrouw de belevenissen van den dag, en hieruit is dit prachtig boek gegroeid. Wat mij bijzonder getroffen heeft, is de wijze, waarop dit alles beschreven is: eenvoudig en natuurlijk. En toch is het een roman geworden: Spannend van het begin tot het einde.

Deze twee mensen hebben een moeilijke tijd meegemaakt. Maanden achter elkaar zaten zij alleen in de grote wildernis; een enkele maal bracht een vliegtuig op ski's hun voedsel. Het moeten lichamelijk en geestelijk sterke mensen geweest zijn, die dit avontuur konden overleven.

Hun aandacht was vooral gericht op de dieren van het poolland, en heel in 't bijzonder op de kariboes (rendieren) en de wolven. Zij zijn getuigen geweest van de trek van de kariboes, die in de herfst naar de zuidelijk gelegen wouden trekken, om in het voorjaar weer terug te keren naar de grote poolweide, de toendra. De wolven achtervolgen de trekkende kariboes. Zij zijn hun natuurlijke vijanden, maar de gezonde kariboes, zelfs de jonge kalveren, zijn hen te vlug af. Als regel vallen alleen oude of zieke dieren ten prooi aan de wolven. En zo vonden Crisler en haar man weer een bevestiging van de oude regel: de natuurlijke vijand van een dier is zijn beschermer. 't Is alleen jammer, dat de mens zo'n grote slachting onder de kariboes heeft aangericht. Voordat de blanken in Alaska kwamen, zwierven er nog een of twee miljoen kariboes door dit land. In 1952 was hun aantal geslonken tot ongeveer 26.000.

De waarnemingen van de Crislars beperken zich